

УДК 336.77:338.3

ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНЕ ГОСПОДАРСТВО В СИСТЕМІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Суха Я.А.

Черкаський держаний технологічний університет

Данная статья посвящена исследованию проблем жилищно-коммунального хозяйства в системе региональной экономики, рассмотрено ЖКХ из позиций системно-самоорганизационного подхода, который дает возможность раскрытия целостности объекта (ЖКХ) и механизмов, что их обеспечивают, выявление многообразных типов связей сложного объекта и сведение их в единую системную картину.

This article is devoted to the research of housing economy(HE) problems in the system of regional economy, HE is considered from the positions of system-selforganizational approach which gives an opportunity of object integrity opening of (HE) and mechanisms, that provide them, detection of the varied types of connections of difficult object and their report in the unique system picture.

Житлово-комунальний комплекс регіону є великою, специфічною і складною підсистемою регіональної економіки, яка, в свою чергу, складається із значної кількості взаємопов'язаних нелінійних підсистем, які функціонують в нестійкому режимі в динамічному зовнішньому середовищі.

Важливою характеристикою ЖКГ як нелінійної динамічної системи є наявність незалежних від часу механізмів зворотного зв'язку. Відомо, що на людей, які ухвалюють рішення, впливає все, що відбувається навколо. Їх очікування майбутнього виникають з минулого досвіду. Це і є ефект зворотного зв'язку, "відлуння минулого, що впливає на сьогоднішнє, і сьогоднішнє, що впливає на майбутнє". Будь-яка реальна система або підсистема із зворотним зв'язком включає довготривалі кореляції і тренди, оскільки наділена пам'яттю про минулі події, які впливають на рішення в сьогоднішні. Особливо виразно це виявляється в такій специфічній системі, як ЖКГ. Саме тому жорсткість, чіткість і однозначність рішень для таких систем неприйнятні і, отже, нереально розглядати один єдиний варіант реформування житлово-комунального комплексу регіону як оптимальний [1, с. 8].

Аналіз останніх джерел. Дослідженню теоретичних та практичних аспектів регіонального розвитку житлово-комунального господарства досліджено у наукових працях багатьох учених економістів і практиків, таких як: А.І. Акмаєва, Я.Г. Берсуцького, В.М. Гейця, Б.В. Зотова, В.І. Каспир, Ю.В. Макогон, І.Ф. Пономарь, В.Н. Лексін, М.Ф. Тимчук та ін.

Мета. Метою роботи є дослідження проблем житлово-комунального господарства в системі регіональної політики та процесів структурної організації в ньому.

Складність і комплексність ЖКГ обумовлюють використання для дослідження закономірностей його розвитку такого сучасного ефективного методу дослідження, як системно-самоорганізаційний підхід. Адже саме такий підхід передбачає розкриття цілісності об'єкту та механізмів, що їх забезпечують, виявлення багатообразних типів зв'язків складного об'єкту і зведення їх в єдину системну картину.

Як показують дослідження таких систем, завдяки зв'язку стійкості і нестійкості саме нестійкість реально впливає на поведінку системи, що виявляється, наприклад, в регіональній системі через різні підходи щодо трансформації житлово-комунального господарства, формування інвестиційної політики тощо. Таким чином, нерівноважна система ЖКГ, що змінюється, характеризується єдністю стійкості та нестійкості. Ці два поняття конкретизуються в категорії "нелінійність". Нелінійна система може відхилитися від свого стаціонарного стану під зовнішнім впливом в будь-яку сторону. Стаціонарний стан за одних умов може бути стійким, за інших – нестійким. Стан системи вважається стійким, якщо за умови невеликих відхилень вона продовжує рух за колишньою траєкторією, і нестійким, якщо відхилення від колишнього стану нарощуються з часом.

Сама складність і адаптивність такої нелінійної соціально-економічної системи як ЖКГ передбачає наявність широких можливостей та інтерпретацій. Вона знаходиться в стані безперервних флуктуацій. Випадковість і необхідність в ній співіснують, а випадок у поєднанні з детермінованістю створює своєрідний порядок. Комбінація локальної випадковості і глобального порядку завжди породжує процеси, стійкіші відносно навколишніх умов. Це означає, що такі системи можуть легко адаптуватися до умов, що змінюються, реагуючи, на перший погляд, непередбачуваним чином. Їх поведінка буває не прогнозованою і спонтанною, і тому вони виграють в змаганні з іншими системами, менш адаптованими, які реагують лінійно.

Якщо в лінійній галузі соціально-економічна система залишається структурно стійкою і у неї є єдиний метастабільний стан, то в нелінійній галузі відбувається значне посилення ринкових флуктуацій, що призводить в точці біфуркації до процесів самоорганізації і утворення нових структур через певну послідовність метастабільних станів. Саме в умовах сильної нерівноважності така система здатна спонтанно організувати себе, накопичувати якісні зміни, нарощувати свій господарський і фінансовий потенціал [2, с. 52-53].

Нерівноважний перехід соціально-економічної системи до більш впорядкованих станів на основі принципів її самоорганізації призводить до формування ринкових дисипативних структур – нового типу динамічного стану системи, за допомогою якого вона пристосовується до змінених умов навколишнього середовища. Вибір нової траєкторії розвитку соціально-економічної системи здійснюється, крім загальних закономірностей теорії самоорганізації, у відповідності з принципом дисипації, що є одним з основних законів розвитку і полягає в такому: з сукупності допустимих станів системи реалізується той, якому відповідає мінімальне розсіювання енергії або, що те ж саме, мінімальне зростання ентропії.

Самоорганізаційні процеси, які відбуваються в точці біфуркації, – виникнення порядку з хаосу, породженого флуктуаціями, – змушують інакше поглянути на роль хаосу в розвитку систем. Ентропія може не тільки зруйнувати систему, але й вивести її на новий рівень самоорганізації, внаслідок чого може сформуватися нова дисипативна структура системи, зокрема більш впорядкована, ніж структура, що існувала до цього. Таким чином, за певних умов хаос може стати джерелом порядку в системі, а порядок, навпаки, в результаті його консервації неминуче стає джерелом зростання ентропії. Отже, періодична зміна порядку і хаосу, їх безперестанна боротьба один з одним дають системі можливість розвиватися, у тому числі і прогресивно.

Відомо, що якісні стани однієї і тієї ж нелінійної системи не можуть існувати в ній одночасно. Тільки один якісний стан системи існує сьогодні реально, а інший її стан може бути лише потенційним. Реальним він може стати за інших умов. Механізм актуалізації потенційних структур може бути пов'язаний з дією як екзогенних чинників, так і ендогенних.

Процес переходу потенційного стану системи в актуальний пов'язаний з поняттям "критичність", тобто з таким станом системи, в якому посилюється зростання флуктуацій і відбуваються біфуркації. При цьому, чим складніше система, тим, як правило, в ній більше біфуркаційних значень параметрів, тобто тим ширший набір станів, в яких може виникнути нестійкість. Коли значення параметрів близькі до критичних, система стає особливо чутливою до флуктуацій: достатньо незначних дій, щоб вона стрибком переходу до нового стану через сферу нестійкості актуалізувала свій потенційний стан. У зоні критичної поведінки система стає непередбачуваною і некерованою. Закони детермінації перестають діяти, і в точці біфуркації система вибере один з можливих для неї аттракторів. В результаті цього відбудеться якісний стрибок і система сформує нову дисипативну структуру, відповідну вибраному аттрактору.

Таким чином, уявлення про нестійкість, що розвивається тут, відрізняється від традиційного уявлення. Нестійкість може бути за певних умов чинником динамічного розвитку складної системи. Тільки системи, далекі від рівноваги, можуть самоорганізуватися і розвиватися успішно. Без нестійкості немає розвитку системи.

Розвиток регіонального житлово-комунального комплексу також відбувається через нестійкість, через випадковість. У складі комплексу виділяються два блоки взаємопов'язаних галузей – житлове і комунальне господарства. У широкому розумінні житлове господарство включає будинкове господарство (власне експлуатацію житлового фонду) і ремонтно-будівельні організації, які здійснюють ремонт житлового фонду, а також будівель і споруд інших галузей економіки регіону [3].

До складу повноважень комунального господарства входять близько 30 видів діяльності: санітарно-технічні й санітарно-гігієнічні підприємства (водопровід, каналізація, банно-пральні комплекси); енергетичні підприємства (електричні станції й електричні мережі, газове господарство, опалювальні котельні); зовнішнє впорядкування (дорожнє будівництво, санітарне очищення вулиць, озеленення, вуличне освітлення); організація експлуатації та нагляду за інженерними спорудами тощо.

Найважливішою особливістю ЖКГ є його спрямованість на задоволення першочергових потреб населення і підприємств в послугах, забезпеченні нормальних умов життєдіяльності в населених пунктах. Значущість процесу реформування житлово-комунального господарства важко переоцінити. Він стосується кожної людини, кожної сім'ї і тісно пов'язаний зі становленням та розвитком місцевого самоврядування [4, с. 312].

Визначальний вплив соціальних чинників обумовлює ще одну особливість ЖКГ, а саме специфічність критеріїв оцінювання ефективності його функціонування. Характерні для сфери виробництва економічні критерії ефективності, такі як рентабельність, вироблення, фондовіддача досить часто виявляються недостатніми для підприємств ЖКГ. На перше місце тут висувуються критерії якості обслуговування населення, комфортність, естетика, екологічні чинники, яким надається перевага.

Специфічним є й те, що навколо підприємств-виробників житлово-комунальних послуг необгрунтовано створюється атмосфера негативного ставлення. При цьому на рівні буденної свідомості міцно закріпилася думка, що ЖКГ України – це супервитратна, нерентабельна і непрацевдатна галузь, яка не здатна вижити в ринкових умовах.

Сьогодні у такій важливій галузі життєзабезпечення регіону, якою є житлово-комунальне господарство, ми спостерігаємо ті ж серйозні проблеми, що і у всій економіці України:

- недофінансування;
- неплатежі споживачів послуг;
- відсутність достатнього обсягу оборотних коштів;
- надмірне зношення основних фондів тощо.

Важливою особливістю житлово-комунального комплексу як об'єкта управління є стохастичний характер процесів, що протікають в ньому. Це пов'язано із впливом на функціонування його підприємств і підгалузей випадкових факторів: зміна законодавчої і нормативної бази; аварійність, кліматичні умови. Зазначимо, що деякі підгалузі функціонують в умовах істотного впливу сезонних коливань споживання послуг (теплоенергетика, зовнішнє освітлення), а також періодичних коливань місячного, тижневого і добового періодів (водопровід, газове господарство).

Результатом переходу ЖКГ на самофінансування є велика диференціація забезпеченості фінансовими ресурсами підрозділів даного господарства в різних населених пунктах одного і того ж регіону України. Наслідки такого становища різноманітні і в більшості своїй негативні, тим більше, що це самофінансування пов'язане із закріпленням недостатньої кількості прибуткових джерел. Підприємства ЖКГ намагаються заповнити нестачу коштів завищенням тарифів, жителі різних районів за одні і ті ж гроші отримують різні обсяги послуг. Порушується єдність інвестиційної політики в системі ЖКГ регіону, не дотримуються раціональні норми відтворення. Тобто можна констатувати, що нині система знаходиться в режимі нестійкого функціонування, в зоні критичного становища, коли система стає непередбачуваною і некерованою. Закони детермінації перестають діяти і, підійшовши до точки біфуркації, система вибере один з можливих для неї аттракторів. В результаті цього відбудеться якісний стрибок і система сформує нову дисипативну структуру, відповідну вибраному аттрактору. Для того, щоб система вибрала сприятливий аттрактор, необхідно їй "допомогти", методом резонансної управлінської дії підштовхнути її і вивести на одну з потенційних траєкторій прогнозованого стійкого розвитку.

Фундаментальна проблема українського ЖКГ полягає в тому, що до цього часу він є ринком без товару. Одна з причин цього – фіктивність існуючої форми власності, коли житлова інфраструктура не може належати власникові будинку. Не стануть формальні власники житла (власники "права на проживання") реальними власниками і після проведення реформи в її нинішньому варіанті. А де немає власності – немає і ринку. Інфраструктура будинку як "об'єкт загального користування", що належить всім, приречена на деградацію. Населення України знаходиться у стані, коли воно обмежене в правах власною державою. Миський житловий сектор і комунальне господарство, як і раніше, майже повністю регулюється державою. Це один з поки що уцілілих "островів соціалізму" із всіма його ознаками: низькою якістю житла, інфраструктури життєзабезпечення та їх обслуговування, розкраданням хронічно дефіцитного фінансування й прискореними процесами руйнування. Як результат, житлова нерухомість в Україні, за світовими стандартами, є однією з найбільш непристосованих: вона не забезпечує необхідної якості життя [3].

Об'єкти комунальної інфраструктури (комунальні мережі, дороги, а також головні конструкції будинків, ліфти, місця загального користування тощо) є природними монополіями і повинні належати муніципалітетам або муніципальним підприємствам; в деяких випадках – керуючим компаніям. При цьому природно-монополієві види діяльності жорстко регулюються державою, або "громадськістю", щоб не допустити "зловживання монополієм становищем". Тарифи за користування цими об'єктами призначаються за "витратним принципом".

Роботи і послуги з будівництва та обслуговування об'єктів комунальної інфраструктури повинні здійснюватися конкуруючими виробниками. Муніципалітети і підприємства, які мають комунальні мережі та будинки, контракуюватимуть підрядчиків на роботи з ремонту теплотрас, капітального ремонту будинків і косметичного ремонту під'їздів тощо. Договірні відносини між замовниками і підрядниками, включаючи ціноутворення, регулюватимуться загальним цивільним правом.

Таким є, на загальну думку, кінцевий стан, до якого ЖКГ повинно прийти в результаті реформи. Оскільки частково відносини договірні, деякі ціни не регулюються, конкуренція в певних видах діяльності існує, цю реформу почали називати ліберальною. Передбачається, що впровадження елементів вільного ринку і конкуренції приведе до раціональнішого використання ресурсів, підвищить якість обслуговування і кількість пропонованого на ринку житла, а в довгостроковому плані сприятиме зниженню цін та економічному зростанню.

Висновок. Таким чином, житлово-комунальна система регіональної економіки, незважаючи на перетворення, що проводяться нею, продовжує функціонувати у власному режимі, який здебільшого перенесений з її "соціалістичного" минулого. Відставання в розвитку даної структури є фоном для інших підсистем регіональної економіки і є причиною уповільнення темпів їх розвитку. Тому завдання підвищення стійкості регіональної економічної системи полягає також в узгодженні темпів розвитку підсистем "різного віку" і різних стадій розвитку. Процеси реформування ЖКГ доцільно здійснювати відповідно до принципів дисипативності, переструктурування всього складного комплексу в процесі самоорганізації і виведення ентропії із системи, викидання накопиченої негативної енергії. Дисипативні процеси усунуть на своєму шляху всі небажані форми і процеси, які не відповідатимуть внутрішнім потребам і тенденціям житлово-комунального комплексу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Червяченко Г.В. Теоретичні аспекти ефективності управління соціально-економічною системою // Регіональні перспективи. – 2003. – № 6. – С. 7-9.
2. Харазішвілі Ю. Системне моделювання соціально-економічного розвитку України // Банківська справа. – 2006. – № 3. – С. 46-65.
3. <http://maidanua.org>.
4. Економіка міського господарства: Навчальний посібник / За ред. Т.П. Юр'євої. – Харків: ХДАМГ, 1997. – 672 с.